

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم
دانشکده الهیات
پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق

عنوان :

بررسی سندی و دلالتی روایات مصرف خمس از کتاب جامع الاحادیث الشیعه با تاکید بر اختصاص خمس به حاکم اسلامی

استاد راهنما :
دکتر عبدالله امیدی فرد

استاد مشاور :
دکتر علی رضا رستمی

نگارنده :
حسن طالبی
تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به :

تمامی پویندگان طریقت و علم و معرفت

تشکر و قدر دانی

حمد و سپاس خدایی را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می دانم که از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند تشکر و قدر دانی کنم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر عبدالله امیدی فرد که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق و پژوهش و نگارش پایان نامه تقبل فرموده و با راهنمایی های ارزشمند و سودمندشان اینجانب را مورد لطف خویش قرار دادند تشکر و سپاسگزاری ویژه دارم.

از استاد عزیز دکتر علی رضا رستمی که مشاوره ی اینجانب را عهده دار شده اند و راهنمایی های ارزشمندی ارائه دادند کمال تشکر را دارم.

چکیده

تبیین مصرف خمس و بیان ویژگی های گروه های تصریح شده در آیه خمس و روایات و مشخص نمودن وجوب و عدم و تعیین سرپرست برای جمع آوری آن در دوره غیبت به ویژه در زمان استقرار حکومت اسلامی با توجه به روایات کتاب جامع الاحادیث الشیعه که غالباً دارای سندی صحیح و معتبر بوده و فقهاء بدان ها عمل نموده اند، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. به گونه ایی که ظهور این روایات تعلق خمس را در زمان حضور به خود امام و در زمان غیبت به نایبانش به اثبات می رساند و در عین حال می توان گفت در زمان بسط ید و وجود حکومت اسلامی و رهبری ولی فقیه منتخب، دیگر مراجع تقلید حق گرفتن خمس را ندارند زیرا در جای خود ثابت شده که با وجود ظهور آیه خمس و روایات در تقسیم آن به شش سهم، خمس حقی واحد است که متعلق به مقام امامت و بودجه ای حکومت اسلامی است و گروه های نام برده شده در آیه خمس صرفاً موارد مصرف هستند که باید نیازهای آنها از این راه برطرف شود.

کلید واژه: خمس، مصرف خمس، جامع الاحادیث الشیعه، حاکم اسلامی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	الف: اهمیت موضوع
۳	ب: اهداف و کاربردهای مورد انتظار از تحقیق
۳	ج: پرسش های پژوهش
۳	ح: فرضیه ها
۳	ح: سابقه و پیشینه ای تحقیق
۴	د: روش تحقیق
۵	فصل اول: پیشگفتار
۶	بخش اول: ۱-۱-اصطلاحات فقهی:
۶	۱-۱-۱-۱-خمس:
۶	۱-۱-۱-۱-۱-ادر لغت:
۶	۱-۱-۱-۲-ادر اصطلاح:
۸	۱-۱-۲-۱-۱-یتیم:
۸	۱-۱-۲-۱-۱-۱-ادر لغت:
۸	۱-۱-۲-۲-۱-۱-ادر اصطلاح:
۸	۱-۱-۳-۱-۱-۱-ابن سبیل:
۸	۱-۱-۳-۱-۱-۱-ادر لغت:
۹	۱-۱-۳-۲-۱-۱-ادر اصطلاح:

۹-۱-۱-۴ مسکین: ۹

۹-۱-۱-۴ ادر لغت: ۹

۹-۱-۱-۲ در اصطلاح: ۹

۹-۱-۱-۵ حاکم ۹

بخش دوم: 1-2 اصطلاحات حدیثی و رجالی: ۱۲

۱-۲-۱ حدیث: ۱۲

۱-۲-۲ اعدۀ: ۱۲

۱-۲-۳ اصحاب اجماع: ۱۳

۱-۲-۴ متواتر و آحاد: ۱۳

۱-۲-۵ صحیح: ۱۳

۱-۲-۶ حسن: ۱۴

۱-۲-۷ موثق: ۱۴

۱-۲-۸ ضعیف: ۱۵

۱-۲-۹ مسند: ۱۵

۱-۲-۱۰ مرفوع: ۱۵

۱-۲-۱۱ معلق: ۱۵

۱-۲-۱۲ موقوف: ۱۶

۱-۲-۱۳ مرسل: ۱۶

۱-۲-۱۴ مجهول: ۱۷

فصل دوم : پیشگفتار: ۱۸

بخش اول: روایات باب اول ۱۹

- پیشگفتار:..... ۱۹
- ۲-۱ روایات تقسیم خمس:..... ۲۰
- ۲-۱-۱ گروه اول:..... ۲۰
- ۲-۱-۲ گروه دوم:..... ۲۵
- ۲-۱-۳ نتیجه گیری:..... ۲۷
- ۲-۱-۴: نظرات فقها پیرامون تقسیم خمس:..... ۲۸
- بخش دوم: ادامه روایات باب اول ۳۲
- پیشگفتار:..... ۳۲
- ۲-۲ مراد از ذی القربی و یتیم و مسکین و ابن سبیل:..... ۳۳
- ۲-۲-۱ بررسی روایات گروه اول:..... ۳۳
- ۲-۲-۲ بررسی روایات گروه دوم:..... ۵۱
- ۲-۲-۳ نتیجه گیری:..... ۵۵
- ۲-۲-۴ اقوال فقهاء:..... ۵۷
- بخش سوم: روایات باب دوم:..... ۶۰
- پیشگفتار:..... ۶۰
- ۲-۳-۱ بررسی روایات :..... ۶۱
- ۲-۳-۲ نتیجه گیری:..... ۶۷
- بخش چهارم: روایت باب سوم:..... ۶۸
- پیشگفتار ۶۸
- ۲-۴-۱ بررسی روایت :..... ۶۹
- ۲-۴-۲ نتیجه گیری:..... ۷۰

- بخش پنجم: روایات باب چهارم: ۷۱
- پیشگفتار: ۷۱
- ۲-۵-۱ بررسی روایات: ۷۲
- ۲-۵-۲ نتیجه گیری : ۷۶
- ۲-۵-۳ اقوال فقهاء : ۷۷
- بخش ششم: روایات باب پنجم: ۸۰
- پیشگفتار: ۸۰
- ۲-۶-۱ بررسی روایات: ۸۱
- بخش هفتم: روایات باب ششم: ۸۳
- پیشگفتار: ۸۳
- ۲-۷-۱ بررسی روایات: ۸۴
- ۲-۷-۲ اقوال فقهاء : ۹۲
- بخش هشتم: روایات باب هفتم ۹۵
- پیشگفتار: ۹۵
- ۲-۷-۱ بررسی روایات: ۹۶
- ۲-۷-۱-الف: دسته ی اول: ۹۶
- ۲-۸-۱-۱-۱ نتیجه گیری : ۱۰۵
- ۲-۸-۱-۲ دسته ی دوم: ۱۰۶
- ۲-۸-۱-۲ نتیجه گیری : ۱۱۱
- ۲-۸-۱-۳ دسته ای سوم روایات: ۱۱۲
- ۲-۸-۱-۳ نتیجه گیری: ۱۱۴

۱۱۵ ..... ۲-۸-۱-۴ روایات دسته چهارم:

۱۱۸ ..... ۲-۸-۱-۴ نتیجه گیری:

۱۱۹ ..... ۲-۸-۱-۵ روایات دسته ای پنجم:

۱۲۰ ..... ۲-۸-۱-۶ روایات دسته ششم:

۱۲۲ ..... ۲-۸-۱-۷ روایات دسته هفتم:

۱۲۳ ..... ۲-۸-۲ نتیجه گیری:

۱۲۵ ..... ۲-۸-۳ نظرات فقهاء:

۱۲۸ ..... **فصل سوم: خمس در دوران غیبت**

۱۲۸ ..... پیشگفتار

۱۳۰ ..... بخش اول:

۱۳۰ ..... پیشگفتار

۱۳۱ ..... ۳-۱-۱ دسته بندی نظرات:

۱۴۲ ..... ۳-۱-۲ نتیجه گیری:

۱۴۳ ..... بخش دوم: دیدگاه اختصاص خمس به حاکم اسلامی

۱۴۳ ..... پیشگفتار

۱۴۴ ..... ۳-۲-۲ ادله قول مشهور:

۱۴۵ ..... ۳-۲-۳ ادله قول غیر مشهور:

۱۴۵ ..... ۳-۲-۳ آیه ای خمس:

۱۴۸ ..... ۳-۲-۳ روایات:

۱۵۳ ..... ۳-۲-۳ سایر ادله:

۱۵۵ ..... ۳-۲-۴ نتیجه گیری:

- بخش سوم: حکم خمس با وجود حکومت اسلامی: ۱۵۶
- پیشگفتار ۱۵۶
- ۳-۳-۱ در دوره غیبت دو فرض متصور است: ۱۵۷
- ۳-۳-۱-۱ حکم خمس در نبود حکومت اسلامی: ۱۵۸
- ۳-۳-۲ حکم خمس با وجود حکومت اسلامی: ۱۵۹
- ۳-۳-۲ نتیجه گیری: ۱۶۲
- جمع بندی نهائی: ۱۶۳
- فهرست منابع و مآخذ: ۱۶۴
- کتب: ۱۶۴
- مقالات: ۱۷۲

مقدمه

خمس در کنار فیء و انفال یکی از منابع مالی و درآمدهای عمومی مسلمین و پشتوانه ای دولت اسلامی و یکی از واجباتی است که در اسلام بر مسلمانان فرض شده و بر وجوب آن تاکید بسیار شده است. آیه چهل و یکم سوره انفال موسوم به آیه خمس « وَ اَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِبَنِي الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ »^۱ و بدانید هر چیزی را به غنمیت گرفتید یک پنجم آن برای خدا و پیامبر (صلی الله علیه و اله) و برای خویشاوندان و یتیمان و مساکین و در راه ماندگان است.» بر این امر تصریح دارد. در کنار این آیه روایاتی از معصومین (علیهم السلام) صادر شده و در کتب روایی جمع آوری شده است، که موید این مطلب هستند. در میان این کتب، کتاب های وسائل الشیعه شیخ حر عاملی و جامع الاحادیث الشیعه آیت الله بروجردی روایات را به صورت منظم و با دسته بندی مناسب تری در کتاب خود آورده اند که می توان ادعا کرد که محقق با رجوع به این کتاب ها از مراجعه به سایر کتب بی نیاز می شود. در این تحقیق روایاتی که در کتاب جامع احادیث الشیعه آمده اند مورد بررسی قرار می گیرند. ویژگی های این کتاب نسبت به کتاب وسائل الشیعه که در مقدمه این کتاب به تفصیل ۲۳ مورد از ویژگی ها برشمرده شده است که به بخشی از آنها اشاره می کنیم:

الف) در هر باب آیات الاحکام مربوط به آن باب ذکر شده است.

ب) بر خلاف روش صاحب وسائل ، متون روایات بدون تقطیع انعکاس یافته ، مگر در مواردی خاص و مشخص که تقطیع به معنا و مدلول روایت صدمه ای وارد نسازد.

ج) ضمن دقت در ذکر صحیح واژه ها و عبارت ها روایات بر اساس منابع اصلی، به اختلاف نسخه ها نیز اشاره شده است.

د) در کنار ذکر روایات متعارض، به راههای جمع و تأویل میان آنها پرداخته شده است.

ه) روایات سنن، آداب ، اخلاق، دعاها و اذکار، از احکام جدا و به صورت مستقل انعکاس یافته است.

^۱ - انفال، ۸، آیه ای ۴۱.

و) احادیث هر باب با رعایت نظمی مشخص انعکاس یافته اند؛ به این معنا که نخست روایات مطابق با فتوا آمده، سپس به ترتیب روایات معارض، یا مخالف مدلولی آمده است. (ز) در موارد نیاز، مرجع ضمیر در روایات مشخص شده و معانی واژه های دشوار ارائه شده است.^۲

وجود روایات صحیح و غیر آن در این کتاب ها، پژوهش و بررسی می طلبد تا این موارد مورد بررسی سندی قرار گیرند و صحیح از غیر آن مشخص شود و نیز با وجود دسته بندی مرتب و باب بندی منظم احادیث، به خاطر برداشت های مختلف از روایات، پژوهشی دیگر از جهت دلالت می طلبد تا موضوع و دلالت های آنها روشن تر و گویاتر شود.

این روایات را که در واقع در تفسیر و تبیین آیه خمس وارد شده اند، می توان به دو بخش کلی موارد و مصارف خمس تقسیم کرد. در این پایان نامه روایات بخش مصرف خمس از کتاب جامع الاحادیث الشیعه مورد بررسی سندی و دلالتی قرار می گیرند. و در ضمن وضعیت پرداخت خمس و مصرف آن در دوران غیبت با توجه به تشکیل حکومت اسلامی مبسوط الید پژوهشی دیگر می طلبد تا این امر نیز مشخص گردد.

این پایان نامه شامل سه فصل است. فصل اول آن دو بخش است که در دو بخش اول آن به تعریف اصطلاحات فقهی و حدیثی پرداخته شده است. فصل دوم شامل هشت بخش است که در آن هفت باب موجود روایات به کار رفته در مصرف خمس مورد بررسی سندی و دلالتی قرار گرفته است. و در فصل آخر که شامل سه بخش است در بخش اول، اقوال و نظرات فقهاء در مورد وجوب و مصرف خمس در دوره غیبت آورده شده است و در بخش دوم هم دو قول عمده در مورد تقسیم خمس آورده و بررسی شده است و در بخش سوم اختصاص خمس به حاکم اسلامی بررسی شده است.

الف: اهمیت موضوع

بررسی روایات مصرف خمس از جهت دلالت و سند می تواند راهگشای برای تبیین این موضوع باشد. اینکه کدام یک از این روایات صحیح است و در انتخاب نظر صحیح بیشترین تاثیر را دارد. و دلالت های آن چیست. و نیز مشخص کردن اختصاص و عدم اختصاص خمس به حاکم اسلامی در دوران غیبت بر اهمیت موضوع می افزاید.

² - جامع الاحادیث الشیعه، ج ۸، ص ۲۲.

ب: اهداف و کاربردهای مورد انتظار از تحقیق

بررسی روایات در باب مصرف خمس و شناخت سندهای آن‌ها و دلالت‌هایشان و نیز تبیین و تفسیر مراد آیه ای خمس در نام بردن گروه‌های مستحق خمس از اهداف اولیه این تحقیق می‌باشد. نیز بررسی سایر روایت‌ها در باب مصرف خمس از اهداف بعدی می‌باشد. و در نهایت مشخص کردن وضعیت اختصاص و عدم اختصاص خمس در زمان غیبت و نیز وجوب و یا عدم آن از اهداف دیگر این پایان‌نامه می‌باشد.

ج: پرسش‌های پژوهش

در این پایان‌نامه به پرسش‌های زیادی درباره روایات مصرف خمس جواب داده شده است ولی در بین آن‌ها سوالاتی است که از اساسی‌ترین و مهمترین آن‌ها این موارد می‌باشد.

- ۱- کدام یک از روایات صحیح و کدام غیر آن می‌باشد.
- ۲- روایات در مورد تقسیم خمس چه دلالتی دارند.
- ۳- آیا در زمان غیبت وجوب خمس برداشته شده است؟
- ۴- در زمان بسط ید مسلمین و دائر بودن حکومت اسلامی خمس را به چه کسی باید داد؟

ج: فرضیه‌ها

- ۱- غالب سند روایات یا صحیح هستند یا دارای اعتبار نزد فقهاء می‌باشند.
- ۲- ظهور روایات دلالت بر تقسیم خمس به شش سهم دارد.
- ۳- در زمان غیبت خمس واجب می‌باشد.
- ۴- خمس در دوره حکومت اسلامی خمس به حاکم اسلامی تعلق می‌گیرد.

ج: سابقه و پیشینه‌ای تحقیق

پایان‌نامه‌ها و مقالاتی در این مورد به قلم تحریر در آمدند که بعضی از آنها را در اینجا آورده و مختصر توضیحی در مورد مطالب به کار رفته در آنها را می‌آوریم ولی همچنان که خواهیم دید اینکه روایات باب مصرف خمس را مورد بررسی سندی و دلالتی قرار دهند کاری انجام نشده است.

پایان نامه

۱. بررسی تطبیقی اصول، مبانی و روش‌های تأمین درآمدهای دولت در نظام اقتصاد سرمایه‌داری و اسلام، / علی باقری؛ به راهنمایی: مسعود درخشان. / پایان‌نامه (کارشناسی ارشد) دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ۱۳۷۱.

در این پایان نامه، محقق گرامی مقایسه ای تطبیقی بین نظام اقتصادی سرمایه‌داری و اسلام انجام داده است که در آن از خمس به عنوان یکی منابع مالی اسلام یاد کرده است. ولی روایات را مورد بررسی قرار نداده است.

مقاله ها

۱. احمدی حبیب‌الله، «نگاهی به دیدگاه مشهور در هزینه‌کردن خمس»، فقه، ش ۱۱ و ۱۲.

در این مقاله دیدگاه مشهور مورد تقسیم خمس مورد نقد و سپس رد از طرف مولف پرداخته شده است.

۲. هادیان غلامحسین، «بررسی فقهی مصرف خمس»، دانشکده علوم اسلامی، سال سیزدهم، ش ۵۴، بهار ۱۳۵۴. مقاله به دو دیدگاه عمده در مورد تقسیم خمس می پردازد ولی شامل بررسی روایات به صورت کلی نمی شود.

۳. مزینانی محمدصادق، «خمس حق الاماره»، فقه، ش ۳.

محقق در این مقاله حق الاماره بودن خمس را ثابت می کند ولی روایات مصرف خمس را یکجا مورد بررسی قرار نمی دهد.

د: روش تحقیق

شیوه و روش تحقیق در این پایان‌نامه مانند اکثر تحقیقات در علوم انسانی، توصیفی تحلیلی و ابزار آن کتابخانه می باشد. بدین صورت که با مطالعه کتاب های فقهی و حدیثی و رجالی موجود در نرم افزارهای جامع فقه اهل بیت و جامع احادیث الشیعه و درایه و سپس فیش برداری از مباحث مربوطه و در نهایت با دسته بندی مطالب کار تدوین پایان نامه به پایان رسیده است.

فصل اول

پیشگفتار

این فصل شامل سه بخش می باشد که در دو بخش تعریفی از اصطلاحات فقهی و اصطلاحات حدیثی که در این پایان نامه به کار رفته اند ، آورده می شود.

بخش اول:

۱-۱- اصطلاحات فقهی:

۱-۱-۱- خمس:

۱-۱-۱-۱- ادر لغت:

الخمس واحد من خمسة يقال خمست القوم أخمسهم أخذت خمس أموالهم.

خمس، یک قسمت از پنج قسمت است، گفته می شود: یک پنجم اموال آنان را گرفتم.^۳
و الخُمس و الخُمس و الخُمس: جزء من خمسة يطرد ذلك في جميع هذه الكسور عنده بعضهم، و الجمع أخماس. و الخمس: أخذك واحداً من خمسة، تقول: خمست مال فلان و خمسم يخمسهم بالضم خمساً: أخذ خمس أموالهم.

في حديث عدی بن حاتم: ربعت في الجاهلية و خمست في الإسلام، یعنی قدت الجيش في الحالين لأن الأمير في الجاهلية كان يأخذ الربع من الغنيمة، و جاء الإسلام فجعله الخمس و جعل له مصارف.^۴

خُمس و خُمس و خُمس، یک جزء از پنج جزء است و در نزد بعضی از اهل لغت، این معنی در جميع اعداد کسری جاری است، می گوید، خمست مال فلان و خُمسهم يخمسهم بالضم خمساً: یعنی خمس اموال آنان را گرفتم.

و در حدیث عدی بن حاتم است: در جاهلیت یک چهارم می گرفتم و در اسلام یک پنجم، یعنی در هر دو حال امیر و سرلشکر بودم زیرا در جاهلیت امیر لشکر، یک چهارم از غنیمت را بر می داشت و اسلام آمد و آن را خمس قرار داد و برای آن هم مصارفی قرار داد.

۱-۱-۱-۲- ادر اصطلاح:

۱- شهید اول:

^۳ - معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۲۱۷.

^۴ - لسان العرب، ج ۶، ص ۷۰.

و هو حقّ مثبت في الغنائم لبني هاشم بالاصالة عوضاً من الزكاة.⁵

و خمس حقی است ثابت در غنیمت ها برای بنی هاشم بالاصاله- نه بالتبع- عوض از زکات.

صاحب مدارک الاحکام نیز خمس را به این معنا بیان می کند: «**الخمس حق مالی ثبت لبني هاشم بالأصل عوض الزکاه و هو ثابت بالکتاب و السنه و الاجماع**» (=خمس حقی مالی است که بالاصاله به جای زکات از آن بنی هاشم است که با کتاب و سنت و اجماع ثابت شده است).⁶

۲- صاحب جواهر:

و هو حق مالی فرضه الله الما لك الملك بالاصالة
على عباده في مال مخصوص له و لبني هاشم الذين هم
روساوهم و سواسهم و اهل الفضل و الاحسان عليهم عوض
كرامة اياهم بمنع الصدقة و الاوساخ عنهم.⁷

خمس حق مالی است که پروردگار هستی خش بر بندگان در مال ویژه به نفع خود و بنی هاشم وضع کرده است، بنی هاشمی که پیشوایان و رهبران مردم و صاحبان فضل و احسان می باشند و به خاطر ارج نهادن، خمس به جای صدقه و زکات به آن ها تعلق می گیرد.

۳- امام خمینی (ره):

و هو الذي جعله الله تعالى لمحمد (صلى الله عليه و
آله) و ذريته كثر الله نسلهم المبارك عوضاً عن الزکاه
التي هي من اوساخ ايدي الناس اكراماً لهم و من منع
درهما كان من الظالمين لهم و الغاصبين حقهم.⁸

و خمس آن چیزی است که خداوند آن را قرار داده برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و خاندان او که خداوند زیاد گرداند نسل مبارکشان را، در عوض از زکاتی که از چرک های دست مردم است، به خاطر اکرام و احترام آن ها و هر کس درهمی از آنان منع کند از جمله ظالمین و غاصبین به حق آن هاست .

تعاريف مذکور تفاوتی با هم ندارند و مقصود از
قيد (بالاصاله) در کلام شهيد اول و احب مدارک طبق
نظر فقها یعنی اینکه خمس بدون هیچ عارضی مانند
فقر و... بالاصاله به ذی القربی تعلق دارد لذا

⁵-محمد بن مکی عاملی، شهيد اول، الدروس الشرعيه في فقه الاماميه، چاپ دوم، (قم: انتشارات اسلامي وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه، ۱۴۱۷ه ق) ج ۱، ص ۲۵۸.

⁶ محمد بن علی موسوی عاملی، مدارک الأحکام فی شرح عبادات شرائع الإسلام، اول، (بيروت: مؤسسه آل البيت (ع)،

۱۴۱۱ق)، ج ۵، ص ۳۵۹.

⁷- محمد حسن نجفی، جواهر الکلام، (مصصح، الشیخ عباس القوجانی) چاپ هفتم، (بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا)، ج ۱۶، ص ۲.

⁸- روح الله الخمينی، تحرير الوسیله، چاپ اول، (قم، مؤسسه دارالعلم، بی تا) ج ۱، ص ۳۵۱.

چنین نیست که اگر امام فقیر نبود خمس به ایشان تعلق نگیرد.^۹

۱-۱-۲ تیم:

۱-۱-۲-۱ ادر لغت:

الیتم: الانفراد، عن یعقوب. والیتیم: الفرد و الیتم و الیتم: فقدان الأب. الیتیم: الذی مات ابوه

فهو یتیم حتی یبلغ، فاذا بلغ زال عنه اسم الیتیم، والجمع أیتام و یتامی و یتمة.^{۱۰}
در لغت الیتم یعنی تنهایی و الیتیم: یعنی فرد و الیتم و الیتم: از دست دادن پدر.
یتیم کسی است که پدرش فوت کرده باشد و او یتیم است تا وقتی که به بلوغ برسد، و وقتی که بالغ شد اسم یتیم بودن از او برداشته می شود و جمع آن ایتام و یتامی و یتمة

۱-۱-۲-۱ ادر اصطلاح:

یتیم (در اینجا) به سیدی که پدر خود را از دست داده و به بلوغ نرسیده است را می گویند و از نظر فقهی مهجور پنداشته شده و اموال و دارایی هایش به دست ولی او سپرده می شود و طبق آیه ای خمس و روایات وارده سهمی از خمس را می برد.

۱-۱-۳ ابن سیل:

۱-۱-۳-۱ ادر لغت:

ابن السبیل: المسافرُ الذی انقطع به و هو یرید الرجوع إلى بلده و لا یجد ما یتبلَّغ به فله فی الصدقات نصیب.^{۱۱}

ابن السبیل مسافری کسی است که از راه جا مانده است و می خواهد به وطن خویش برگردد ولی هزینه ای که او را بدانجا برساند را ندارد و برای او در صدقات سهمی است.

ابن السبیل: المسافر البعید عن منزله، نسب إلى السبیل لممارسته إیّاه.^{۱۲}

^۹ محمد صالح بن احمد بن شمس سروری مازندرانی، شرح الکافی، اول، (تهران: المکتبه الإسلامیه، ۱۳۸۲ق)، ج ۷، ص ۳۹۴؛ همچنین نک: کاشف الغطاء نجفی، کشف الغطاء عن مبهمات الشریعه الغراء، (جعفر بن خضر مالکی)، اول، (قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۴۲۲ق، ج ۴، ص ۱۴۲.

^{۱۰} - لسان العرب، ج ۱۲، ص ۶۴۵.

^{۱۱} - همان، ج ۱۱، ص ۳۲۱.

ابن السبیل مسافری است که از منزل خود دور افتاده است، به خاطر رفت و آمد زیاد به سبیل نسبت داده شده است.

۱-۱-۳-۲ در اصطلاح:

ابن السبیل (در اینجا) به سیدی که در طول مسافرت به خاطر از دست دادن هزینه ای سفر از ادامه راه باز مانده است. و محتاج هزینه ای است که او را به خانه ای خود برساند. که طبق آیه ای خمس و روایات وارده سهمی از خمس را می برد.

۱-۱-۴ مسکین:

۱-۱-۴-۱ ادر لغت:

و الْمَسْكِينُ وَالْمَسْكِينُ، الْأَخِيرَةُ نَادِرَةٌ لِأَنَّهُ لَيْسَ فِي الْكَلَامِ مَفْعِيلٌ: الَّذِي لَا شَيْءَ لَهُ، وَ قِيلَ: الَّذِي لَا شَيْءَ لَهُ يَكْفِي عِيَالَهُ^{۱۳}.

مسکین و مسکین، که دومی نادر است زیرا در کلام عربی مفعیل نیست. (مسکین) کسی است که چیزی (مالی) برای او نیست و گفته شده به کسی گویند که چیزی (مالی) نداشته باشد که با آن عیال و خانواده خود را کفالت کند.

الْمَسْكِينُ قِيلَ: هُوَ الَّذِي لَا شَيْءَ لَهُ، وَ هُوَ أَبْلَغُ مِنَ الْفَقِيرِ^{۱۴}.

می گویند مسکین به کسی گفته میشود که چیزی (مالی) نداشته باشد، و آن بلیغ تر از فقر است.

۱-۱-۴-۲ در اصطلاح:

مسکین (در اینجا) به سیدی گفته می شود که مال و اموالی که با آن هزینه ای زندگی را تامین کند، نداشته باشد و طبق آیه ای خمس و روایات وارده سهمی از خمس را می برد.

۱-۱-۵ حاکم

عموم واژه‌شناسان، «حکم» را به معنای منع گرفته و حاکم را نیز به همان اساس معنا می کنند. به عنوان نمونه راغب اصفهانی در مفردات، می نویسد:

¹²- مفردات فی غریب القرآن، ص ۳۹۶.

¹³- لسان العرب، ج ۱۳، ص ۲۱۴.

¹⁴- المفردات فی غریب القرآن، ص ۴۱۷.